

EDUSKUNNAN LAKIVALIOKUNNALLE

Lausunto, HE 246/2020 vp

5.3.2021 (kuuleminen 9.3.2021)

1. Yleiset kommentit:

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa sekä vankeuslain ja eräiden muiden seuraamusten täytäntöönpanosta annettujen lakien muuttamisesta selkeyttää ja yhdenmukaistaa tällä hetkellä olevaa hajanaista sääntelyä. Lisäksi säännösmuutokset parantavat vankien ja yhdyskuntarangaistuksiin tuomittujen oikeusturvaa ja yhdenvertaisuutta. Kokonaisuutena arvioiden hallituksen esitystä on pidettävä hyvänä.

Jokaisen yksityiselämä on suojattu perustuslain 10 §:ssä ja siksi lainsäätäjän tulee turvata henkilötietojen suoja. Rangaistusten täytäntöönpanossa ja tutkintavankeuden toimeenpanossa käsitellään arkaluontoisia tietoja, joten yksityiskohtainen sääntely henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa on perusteltua. Yksityiskohtainen sääntely muun muassa rekisteriin tallennettavista tiedoista, tietojen käsittelystä ja periaatteista, tietojen luovuttamisesta ja rekisteröidyn oikeuksista parantaa rangaistusta suorittavien oikeusturvaa ja yhdenvertaisuutta.

Ehdollisen vankeuden tehosteeksi määrätyn valvonta-ajan alkamisajankohdan yhdenmukaistaminen ei pidentäisi laissa säädettyä valvonnan kestoa, joten esitystä voidaan pitää oikeasuhtaisena ja siten perustuslain kannalta hyväksyttävänä. On luontevaa katsoa valvonta-ajan alkavan ensimmäisestä valvontatapaamisesta, koska valvonta on nuoren ehdollisen rangaistuksen keskeistä sisältöä.

Täytäntöönpanoa koskevien menettelysäännösten ja muutoksenhakusäännösten täsmentäminen selkeyttää ja täsmentää aikaisempaa sääntelyä ja edistää rangaistusta

suorittavien oikeusturvaa, joten esitystä on pidettävä perustuslaissa säädettyjen oikeuksien mukaisena.

2. Yksityiskohtaiset kommentit

2.1. Laki henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa

Rangaistusten täytäntöönpanossa ja tutkintavankeuden toimeenpanossa käsitellään arkaluontoisia tietoja, joten on pidettävä hyvänä, että henkilötietojen käsittelyä koskevia säännöksiä ehdotetaan täsmennettäväksi. Pääosa tiedoista tulisi esityksen mukaan olemaan yhdessä rekisterissä. Tämä on omiaan tuomaan selkeyttä sekä poistamaan epäselvyyksiä tietojen tallentamisessa ja rekisteritietojen käsittelyoikeuksissa.

Esityksessä on hyvää myös sääntely vankilassa asioimassa käyvien tapaajien, vankiin yhteyttä pitävien henkilöiden ja ulkopuolisten henkilötietojen tallentamisesta ja käsittelystä. Koska nykyisin asioijia koskevien henkilötietojen käsittely on toteutettu yleisen tietosuojalainsäädännön perusteella, uusi sääntely toisi selkeyden asiaan. Tapaajien ja asioijien henkilötietoihin voi myös liittyä arkaluonteisia tietoja tai erityisiä huomioita, joten tietosuoja-asetuksen ja tietosuojalain säännökset eivät yksinään ole riittävän yksityiskohtaiset turvaamaan tapaajien ja asioijien henkilötietojen asianmukaista käsittelyä. Lisäksi Rikosseuraamuslaitoksen on syytä tietää vankilassa kävijät ja käyntien syyt.

Esityksen 16 §:ään lisättyä kohtaa 4 (Oikeusrekisterikeskuksen sakkorekisteristä tieto henkilölle tuomitusta, täytäntöön panematta olevasta sakkorangaistuksesta rangaistusajan suunnitelman laatimista varten) on pidettävä hyvänä, sillä se parantaisi rikosseuraamusasiakkaan oikeusturvaa siten, että jo rangaistusajan suunnittelussa olisi mahdollisuus ottaa huomioon muuntouhkaiset sakot ja muuntorangaistuksen suorittaminen.

Nykyisin voimassa olevaa sääntelyä Rikosseuraamuslaitoksen oikeudesta saada tietoja muilta viranomaisilta ja tiedonantovelvollisilta on pidetty asianmukaisena, mutta siitä on puuttunut tiedonsaantioikeus rangaistuksen suorittajan käyttämistä sosiaali- ja terveydenhuollon

palveluista. On pidettävä hyvänä, että hallituksen esityksessä tätä on täsmennetty. Myös esityksen mukainen tietojen säilyttämisaikojen tarkistaminen on perusteltua.

2.2. Laki vankeuslain, tutkintavankeuslain ja yhdyskuntaseuraamuslain ym. muuttamisesta

Esitys on kauttaaltaan perusteltu ja säännös hallintolain ja soveltamisesta myös rangaistuksen täytäntöönpanoon siltä osin kuin täytäntöönpanolaeissa ei ole toisin säädetty tarpeellinen ja oikeustilaa selventävä. Kaikessa hallintotuominnassa on syytä tavoitella mahdollisimman pitkälle yhtenäistä sääntelyä. Rangaistusten täytäntöönpano on osa rikosprosessia, mutta täytäntöönpanossa tehdään lukuisia hallintopäätöksiä. Näihin päätöksiin on luontevaa soveltaa hallintolakia. Muutoksenhakuoikeus vangin oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyvistä päätöksistä on esitetyssä muodossaan hyvin kattava, joskin sääntely on varsin kasuistista. Se lienee perusteltua oikeusturvanäkökohdista lähtien. Toinen vaihtoehto olisi säätää yleinen muutoksenhakuoikeus ja rajata tietyt päätökset sen ulkopuolelle.

Yhdyskuntarangaistuksia koskevat muutokset ovat perusteltuja ja täytäntöönpanon sujuvuutta edistäviä. Myös yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanon jäykästä enimmäisajasta luopuminen on hyvin perusteltu. Jatkoaikaa koskevat asiat ovat tarpeettomasti työllistäneet myös tuomioistuimia ja syyttäjiä. Nämä asiat on tarkoituksenmukaista käsitellä ilman syyttäjän ja tuomioistuimen myötävaikutuksen vaatimusta.

Rangaistusajan suunnitelman osalta esitys on perusteltu ja lisää joustavuutta. Rangaistusajan suunnitelman tulee elää täytäntöönpanon aikana, tuomitun olosuhteiden mukaan. Jos säännökset eivät vastaa käytäntöä, on harkittava, muutetaanko käytäntöä vai lakia. Tässä tapauksessa vaikuttaa perustellulta lain muuttaminen niin, että laki sallii tarkoituksenmukaisten käytäntöjen noudattamisen. On kestävätilanne, jos toistuvasti todetaan käytännön etäännyneen lain sanamuodosta, etenkin yksilön oikeuksiin raskaasti puuttuvassa rangaistuksen täytäntöönpanossa.

Pidän esitettyjä kurinpidon menettelysäännösten muutoksia perusteltuina. Menettelysäännökset vastaavat esitetyssä muodossaan sekä asian perusteellisen selvittämisen että vangin oikeusturvan tarpeisiin. Kurinpitoasiat ovat erilaisia. Useimmiten näyttö lienee selvä, toisinaan on poikkeavat näkemykset tosiseikoista. Asian selvittämiseksi asetettavat vaatimukset ja esimerkiksi avustajan käytön tarve ovat hyvin tapauskohtaisia. Joustava sääntely mahdollistaa tarkoituksenmukaisimman menettelyn käytön kussakin tilanteessa. Kurinpitoseuraamuksista esitetty sääntely (VankL 15:4) on hyvin muotoiltu ja myös huomautuksen määrittely seuraamuksena perusteltua. Säännösten yhtenäistäminen eri rangaistusmuodoissa on kannatettava pyrkimys. Eräiden vangin oikeuksiin liittyvien menettelyjen nostaminen (esimerkiksi VankL 4:6) lain tasolle on laillisuusperiaatteen näkökulmasta hyvä ehdotus. Myös täytäntöönpanon keskeinen oikeuksiin ja velvollisuuksiin vaikuttava sääntely on syytä olla laintasoista.

Päihitteettömyyden valvonnan osaltakin esitys on perusteltu ja oikeustilaa selventävä. On perusteltua laajentaa myös mahdollisuutta verikokeen ottamiseen. Esityksessä on löydetty hyvä tasapaino turvallisen täytäntöönpanon ja vangin perusoikeuksien välillä. Tässäkin on hyvä tavoite yhtenäistää sääntelyä eri rangaistusmuodoissa. Erilainen sääntely on perusteltua vain, jos jonkin rangaistusmuodon erityispiirteet antavat aiheita erilaiseen sääntelyyn.

Pidän esitettyä ampuma-aseen käytön sääntelyä erittäin perusteltuna. On hyvä, että voimakeinojen käytöstä, varautumisesta voimakeinojen käyttöön, voimankäyttövälineistä sekä voimankäytön ja hätävarjelun suhteesta säädetään täsmällisesti. Voimankäyttövälineistä on tarkoitus säätää Valtioneuvoston asetuksella, mikä on perusteltua. Sääntelyn on syytä vastata poliisilain sääntelyä, koska voimankäyttötilanteet ovat aika lailla toisiaan vastaavia. Voimankäytön ja hätävarjelun suhde jää tulevan oikeuskäytännön varaan, eikä niiden suhde ole poliisitoimessakaan sääntelystä huolimatta vielä aivan selkeä. Virkavastuu hätävarjelussa viittaa lähinnä siihen, että voimankäyttöön oikeutetun virkamiehen voi olettaa hallitsevan voimankäyttöä keskimääräihmistä paremmin ja sen vuoksi voimankäyttöä myös hätävarjelussa arvioidaan eräin osin keskimääräistä ankarammin. Voimankäyttöä on arvioitu lukuisissa KKO:n ennakkopäätöksissä (viimeksi 2020:13 ja KKO 2020:29), eikä ennakkopäätöksistä ole hahmotettavissa kovin tarkkaa kuvaa erityisesti siitä, milloin voimakeinojen käyttö on ollut liiallista, erityisesti välineen käyttö. Voimankäyttöä vaativien tilanteiden määrittely on

helpommin tehtävissä, välinevalinnan ja voimankäytön laadun arviointi vaikeampaa. Voimankäyttökeinojen keskinäisestä järjestyksestä esitetty sääntely vastaa poliisitoimen sääntelyä. Lakiesityksen perusteluista saa hyvää johtoa siihen, millä edellytyksillä raskaimman voimakeinon, ampuma-aseen käyttö olisi sallittua voimankäyttöä. Voimankäyttö on herkkä alue ja vaatii henkilöstön jatkuvaa kouluttautumista ja varautumista erilaisiin voimankäyttöä vaativiin tilanteisiin.

Pidän yhdistelmärangaistusta koskevia muutosesityksiä perusteltuna, myös päihitteettömyyden selvittäminen etukäteen on esitetyllä tavalla perusteltua sekä yhdistelmärangaistusta että valvotussa koevapaudessa olevien osalta, kuin myös erinäisten lupien edellytyksenä (yhdistelmärangaistuslaki 13 §, koevapauslaki 19 §, vankeuslaki 16:7).

Yhteenvedona totean, että esitys selkeyttää kaiken kaikkiaan päätösvalan käyttöä ja yhtenäistää päätösvalan sääntelyä eri rangaistuslajien täytäntöönpanossa. Olen antanut hallituksen esityksen luonnoksesta viime elokuussa lausunnon oikeusministeriölle. Hallituksen esitys vastaa kaikessa oleellisessa esitysluonnosta. Lausuntoni luonnoksesta oli varsin myötäsukainen ja pidin esitettyjä lainmuutoksia perusteltuina. En ole löytänyt hallituksen esityksestä kohtia, joiden uudelleen muotoilua olisi ainakaan sanottavasti syytä harkita eduskuntakäsittelyn aikana.

Matti Tolvanen

OTT, rikos- ja prosessioikeuden professori

Itä-Suomen yliopisto

Oikeustieteiden laitos

matti.tolvanen@uef.fi

